ARDAHAN SULAKYURT KÖYÜNDE 1890-1980 YILLARI ARASINDA KULLANILAN ÇÖMLEKLER*

Filiz ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyeri, Ardahan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, zfilizozturk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6317-1833

Öztürk, Filiz. "Ardahan Sulakyurt Köyünde 1890-1980 Yılları Arasında Kullanılan Çömlekler ". idil, 69 (2020 Mayıs): s. 841-858. doi: 10.7816/idil-09-69-09

Öz

Ardahan Sulakyurt Köyü'nde 2016 yılında yapılan ön saha çalışmasında bazı evlerin bahçelerinde ve ambarlarında çeşitli boylarda küplere rastlanmıştır. Çok sayıda görülen örneklerin incelenmesi amacıyla Ardahan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü'nün desteklediği bir proje gerçekleştirilmiştir. Proje çalışmaları, 2018 Aralık ayında başlamış ve 12 ayda tamamlanmıştır. Ön saha çalışmasında, köy sakinlerinin çoğunun 1828-29 ya da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı zamanında yaşanan göçlerle gelenlerden olduğu öğrenilmiştir. Bu nedenle araştırılan tarih aralığı, 1890-1980 yılları ile sınırlandırılmıştır. Küplerle ilgili bilgi almak için köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde mevcut örneklerin 1980'li yıllara kadar Şavşat-Küplüce Köyü'nden getirilip köyde satıldığı bilgisine ulaşılmıştır. 2018 yılında Küplüce çömlekçiliği ile ilgili bir saha çalışması yapılmış ve 1980-90'lı yıllarda köyde çömlek üretiminin bittiği tespit edilmiştir. Araştırmada seçilen tarih aralığının, Küplüce çömlekçilik merkezinin aktif olduğu dönem ile örtüştüğü görülmektedir. Bu çalışmada, Sulakyurt Köyü'nde bahsi geçen dönemlerde kullanılmış pişmiş toprak malzemelerin tespit edilmesi ve geleneksel kullanım alanlarının araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ardahan, Sulakyurt Köyü, Küplüce Köyü, çömlek, pişmiş toprak

Makale Bilgisi
Geliş: 8 Ocak 2020 *Düzeltme: 12 Şubat 2020* *Kabul: 23 Mart 2020*

* Bu makale, Ardahan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 2018-024 nolu "Ardahan-Sulakyurt Köyünde 1890-1980 Yılları Arasında Kullanılan Pişmiş Toprak Ürünlerin Araştırılması" isimli projenin sonuç raporundan oluşturulmuştur.

© 2020 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Kültür, toplumla birlikte değişen, gelişen canlı bir yapıya sahiptir. Gelenekler, adetler, inanışlar, masallar, atasözleri, sanatsal üretimler gibi bir topluma ait ortak maddi ve manevi kültür ögeleri o topluluğun bireylerini bir arada tutmaktadır. Her türlü giyim kuşam, yeme-içme gibi birçok alışkanlığın kuşaktan kuşağa aktarılması, geleneksel davranış biçimlerinin oluşmasına ve birçok materyalin gelişmesine neden olmaktadır (Sweterlitsch: 2016: 122). Geleneksel davranış biçimleri ve materyalleri, içinde yaşanılan coğrafyanın özellikleri ve olanaklarından etkilenmektedir. Bazı yörelerde yiyecek ve içeceklerin özelliklerine göre üretilen çanak-çömlekler buna örnek gösterilebilir. Eğer bir yörede sıvı gıda saklanmaya ihtiyaç duyuluyor ise sızdırmaz küplerin üretilmesine ya da civar bölgelerden satın alınmasına ihtiyaç duyulur. Aynı zamanda yetiştirilen yiyecek türleri hakkında da bilgi verir. Ulaşılan bilgiler o bölge insanının kültürü, hatta geçim kaynakları ile ilgili bilgiler barındırır. Geleneksel kullanım malzemeleri ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini yansıttığı gibi, o toplumun tarihi ve kökeni hakkında da bilgiler içerebilir.

Her alanda değişim, Sanayi Devrimi'ne kadar binlerce yıla yayılarak gerçekleşirken, Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra değişimler ivme kazanmıştır. Günümüzde teknolojinin gelişme hızı artık yıllar ve aylar ile sınırlandırılamaz durumdadır. Teknolojinin gelişmesi insan yaşamı için sayısız nimetler sunarken toplumların maddi ve manevi kültür değerlerinin de değişmesine sebep olmaktadır. İnsanın ihtiyaç duyduğu şeylere kolay ulaşması, geleneksel yaşam kültürünü hızla değişime uğramaktadır.

Bir değişme veya değiştirme mevcut yapıda eksiklikleri giderme; şekil, içerik, işlev ve sunumda daha olumlu ve düzelme şeklinde ise, bu bir katkı, bir yenilik olarak kabul edilir, bunun adı değişmedir. Bir değişme, mevcut yapıyı tamamen bozan, mevcut yapının şekil ve içeriğini ve de işlevini ortadan kaldıran bir değiştirme ise böylesi bir değişme olumsuz yöndedir. Bu tür bir değişme "bozulma", "yozlaşma" ve "dejenerasyon" gibi terimlerle ifade edilmek durumundadır (Ekici, 2008: 35)

Hızlı değişimin, binlerce yılda elde edilmiş bilgi ve deneyimlerle oluşturulmuş maddi ve manevi kültür varlıklarının zamanla kaybolmasına ve unutulmasına yol açacağı açıkça görülür. Yeni buluşlar, malzemeler ve yapılar gibi çoğu şeyi kendinden önceki malzemenin ya da yöntemin mantığından yola çıkarak geliştirmektedir. Gelişme, deneyimlenmiş geleneksel bilgilerden faydalanır. Bu nedenle, geleneksel yaşam kültürüne ait bilgilerin kayıt altına alınması ya da yaşatılması gelecek nesillere bırakılacak en önemli kaynaklar olarak düşünülmektedir. Şehirlere nazaran köyler değişime daha yavaş ayak uydurmaktadır. Ancak 1990'lı yıllardan başlayarak köyler de teknolojinin sunduğu kolay ve pratik yaşam koşullarına hızlıca uyum sağlamaktadır. Bu durum her yörenin kendine has birçok geleneksel yaşam biçiminin değişime uğramasına sebep olmaktadır. Araştırmanın konusu olan Sulakyurt Köyü'ndeki çanak-çömlek kullanımının incelenmesi de bu hususlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Eğer bizler geçmiş değerlerimizi gösteren geleneksel ürünlerin ve üretim merkezlerinin tam olarak kaybolmasını istemiyorsak; çeşitli çözüm yollarını zorlamamız gerekmektedir. Uzun yıllarda kalıcılığı olmayan çözümler yetersiz kalacaktır. Bu noktada geleneksel üretimlerin çağdaş tasarımlara kaynak olmasının sağlanması ile gelenekselin yeniden yorumlanması gündeme gelecektir (Yoleri ve Yarol, 2002: 473)

Bahsi geçen değişimler, Ardahan-Sulakyurt Köyü'nde de hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Değişimin nedenleri araştırıldığında, şehir merkezindeki bazı değişikliklerin etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Değişimler, 2008 yılında il merkezine 10 km uzaklıkta kurulan Ardahan Üniversitesi'nin artan öğrenci nüfusu, barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyacı için çeşitli alanlarda talep oluşmasından kaynaklanmaktadır. Talepler doğrultusunda il merkezinde yeni konutlar yapılmış ve market, giyim mağazası gibi yeni yerler açılmıştır. Özellikle şehir merkezindeki yapılaşmanın Sulakyurt Köyü sakinlerini yeni yapılan apartmanlardan daire satın almak ve köyde aynı tarz yapılar yapmak konusunda özendirdiği gözlemlenmiştir. Buna ek olarak üniversite öğrencilerinin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan, her sınıf tüketiciye hitap eden zincir marketlerin yaygınlaşmasının, Ardahan'ın ilçeleri ve il merkezine yakın köylerdeki geleneksel yaşam biçimini etkilediği anlaşılmaktadır. Market ve fırınlardan kolayca alınabilen ekmek, buğday ekimini ve geleneksel ekmek yapımını olumsuz etkilemektedir. Marketlerden hazır yoğurt ve peynir gibi besinleri alabilen köylü sütünü kaşar peyniri üreticisine satmaktadır. Geleneksel yöntemlerle yiyecek-içecek hazırlama ve saklama alışkanlıklarının değişmesine yol açan daha pek çok örnek sıralanabilir.

Araştırmanın konusu olan çanak-çömlek kullanımı da günümüzde değişime uğrayan geleneksel malzemeler arasında yer almaktadır. Neolitik Çağ'dan beri insanoğlunun pişirerek, hayatında önemli bir yerde tuttuğu bu pişmiş toprak eşyalar, zamanla çeşitli sebeplerle terk edilmeye ve yok olmaya başlamıştır. Bu malzemeler üretildiği dönemin üretim biçimi, malzeme türü ya da motif özellikleri gibi bilgiler vermektedir.

Her toplumda olduğu gibi Türk kültüründe de pişmiş toprak malzemeler önemli bir yere sahiptir. Hareket halindeyken daha pratik, taşınabilir küçük çanak-çömlek kullanılırken, Sulakyurt Köyü'nde de gözlemlendiği gibi yerleşik hayatta daha büyük ve ağır çanak-çömlekkullanımına geçilmiştir. Ardahan'ın Ahıska Türkleri'nin yoğun yaşadığı köylerinde pileki yapımı ve kullanımına rastlanmaktadır. Pileki, günümüzde yoğun bir şekilde kullanılmasa da Sulakyurt Köyü için önemlidir. Köyde evde ekmek, parça parça kül altına gömülür ve pişirilir. Bazı yerlerde ise Orta Asya'da olduğu gibi kül yerine kızgın tuğla ile pişirilir (Ögel, 1978: 50-51). Pileki kolay ve çabuk ekmek pişirilen küçük bir ekmek fırını vazifesi görmektedir. Taşınabilir boyutta üretilen pilekiler, Sulakyurt Köyü'nde 1980 yılına kadar hemen hemen her evde kullanılmıştır (A. Altun v.d., kişisel iletişim, 2016-2019).

Köyün geçim ve beslenme kaynakları arasında yer alan hayvancılıktan elde edilen süt ve ürünlerini saklanmasında sızdırmaz küpler kullanılmıştır. Sekiz ay çetin kış şartlarında hayatta kalabilmek için bu küplerin içinde yağ ve peynir gibi yiyecekler saklanmıştır. Araştırma sırasında araştırılan çanak-çömleklerin kullanım alanları ve yiyecek türleri hakkında bilgi alınmıştır.

Ardahan-Sulakyurt Köyü

Türkiye'nin Kuzey Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Ardahan, coğrafi konumu nedeniyle binlerce yıldır stratejik bir öneme sahiptir. Ardahan ili 6 ilçe, 8 belediye ve 226 köyden oluşmaktadır. 4968 kilometrekare alana sahip ilin geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. İl genelinde süt ve süt ürünleri imalatı yapan küçük çaplı işletmeler mevcuttur. Başta kaşar peyniri olmak üzere pek çok peynir çeşidi üretilmektedir. Geniş ve düz ovalara sahip olmasına rağmen yüksek rakımı nedeniyle yetiştirilen ürün çeşitliliği azdır. Bölgede yaşanan göç, genç nüfusun azalmasına sebep olmaktadır.

Ardahan ve çevresi tarihinin en eski dönemlerinden beri çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir yöredir. Urartu, Med, Pers, Roma, Sasani, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safavi ve Osmanlı uygarlıklarına ev sahipliği yapan birçok tarihi eser ve kalıntı bulunmaktadır (T.İ.K, 2012: XIV).

İlde kapsamlı bir kazı çalışması yapılmamakla birlikte çeşitli yüzey araştırmalarında ele geçen buluntular ışığında değerlendirmeler mevcuttur. Yüzey araştırmalarında Çıldır'ın Güneybatısında 130 metre çapındaki höyükte İlk Tunç Çağı, Demir Çağı, Ortaçağ seramikleri tespit edilmiştir. Yine Çıldır Gölbelen Köyü civarında çizgi bezemeli ve boyalı seramiklere rastlandığı bilinmektedir (Ural ve v.d 2011: 90-92). Hanak Koyunpınarı Kalecik Höyüğü'nde Bakır Çağı'na ait çanak-çömlek bulunmuştur. Hanak Avcılar Köyü'nde bulunan Avcılar Höyüğü'nde Demir ve Kalkolitik Çağ'a ait olabilecek çanak-çömlek buluntularına rastlanmıştır (Özbek ve Yükmen, 2000: 113).

1890-1980 yılları arasında pişmiş toprak malzeme kullanım alışkanlıklarının araştırıldığı Sulakyurt Köyü, Ardahan merkezine 9 km uzaklıkta ve 930 nüfusa sahiptir. Köy, 41.164024 enlem ve 42.616611 boylam konumundadır. 250 haneye sahip köy, geniş, düz ve ekilebilir arazilere sahiptir. Başlıca geçim kaynakları arasında tahıl yetiştiriciliği ve hayvancılık bulunmaktadır. Yöre halkı kendi ihtiyacı dışında satmak için peynir, yağ ve bal üreticiliği de yapmaktadır. Ardahan yetersiz istihdam, ilkel yaşama koşulları, tıbbi imkânların az oluşu gibi nedenlerden dolayı en fazla göç veren iller arasında yer almaktadır (Tutar v.d 2013: 10). Sulakyurt Köyü de Ardahan'ın en fazla göç veren köylerindendir.

Ardahan Sulakyurt Köyü'nde Tespit Edilen Çömlekler

Araştırmaya konu olan çömlek, Latince "potum" ingilizce "pottery" olarak ifade edilmektedir (Ökse, 2012: 12). Toprağın su ile ıslatılarak plastik hale getirilip şekillendirilmesi ve pişirilmesi sonucu oluşan çömlekler, bir zamanlar günlük hayatın önemli kullanım malzemeleriydi. Çeşitli kazı ve çalışmalarda ele geçen çanak-çömlek kalıntıları insanlık tarihi açısından önemli kabul edilmektedir. Toprağın çömlek halini alabilmesi için kullanılan ve geliştirilen yöntemler, bezemeler gibi pek çok özellik o topluma ait bilgiler içermektedir. Sulakyurt Köyü'ndeki ulaşılan çömlekler, bu bağlamda incelendiğinde çömleklerin kullanım amaçlarına, yörede hangi ürünler yetiştirildiğine ve yiyecek saklama geleneğine dair birçok bilgi vermektedir.

Sulakyurt Köyü, Yukarı, Orta ve Aşağı Mahalle olarak üç bölümde incelenmiştir. Yukarı ve Orta Mahalle aynı cadde üzerinde bulunmaktadır. Köye 2016 Mart ayında pişmiş toprak malzeme kullanım alışkanlıkları ile ilgili yapılan bir ön saha çalışması için gidilmiş, bazı eski taş binalarda geleneksel yaşam biçimlerinin devam ettiği gözlemlenmiştir. Ancak 2019 yılı itibarı ile projenin saha araştırmasını yapmak için tekrar gidildiğinde, eski taş binaların terk edilerek şehirde yapılan yeni betonarme binaların örnek alınarak benzerlerinin yapıldığı görülmüştür. Böylelikle sadece eski yaşam mekânları terkedilmemiş, birçok geleneksel malzeme yeni yaşam düzeni dışında bırakılmıştır. Bunun yanı sıra saha çalışmasında çömlekleri görmek için incelenen terkedilmiş bazı taş evlerdeki bakır mutfak eşyası, el dokuması kilim-halı, sepet vb. malzemelerin çürümeye bırakıldığı, bazılarının da şark köşesi

yapılıp değerlendirildiği görülmüştür.

Sulakyurt Köyü'ndeki araştırmanın 1890-1980 yılları arasındaki dönemle sınırlandırılması, yöre sakinlerinin çoğunun 1828-29 yılı ya da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaş'ı zamanında Ahıska'dan Anadolu'ya yaşanan göçlerle Sulakyurt'a yerleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Köy sakinleri ile yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilen çömleklerin Küplüce Köyü'nden getirilerek satıldığı öğrenilmiştir. Seçilen tarih aralığının, Küplüce çömlekçiliği ve civar bölgelerdeki çömlek üretim merkezlerinin aktif üretim yaptığı döneme denk gelmesi, örneklerin Küplüce Köyü'nden geldiğini doğrular niteliktedir.

Sulakyurt Köyü'nde kullanılan çömlekler ile ilgili kaynak bulunmaması nedeniyle nicel bir çalışmaya olanak tanımazken, ulaşılan son örnekler ile ilgili nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Köyün her mahallesi için ayrı bir çalışma takvimi hazırlanmış ve uygulanmıştır. Köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde, pişmiş toprak ürünlere dair ulaşılan bilgiler kayıt altına alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Ulaşılan bilgiler, görüşme yapılan yöre sakinlerine sorulmuş ve teyidi alınmıştır. Köyde kullanılan pişmiş toprak ürünlerin isimleri ve kullanım alanları da aynıdır. Derinlemesine yapılan kişisel görüşmelerde edinilen bilgiler kayıt altına alınmış ve çalışma içerisindeki diğer bilgilerle karşılaştırılmıştır.

Araştırmada ulaşılan çömleklerde form çeşitliliği azdır, daha çok sarı yağ (tereyağı), turşu, tahıl, mısır unu, un, kaz yağı, peynir, yoğurt gibi gıdaların saklanmasında kullanılan çeşitli boylardaki küplere rastlanmıştır. Küp ve yoğurt kabı olarak kullanılan çömlek örneklerinin bünye, form ve bezeme bakımından Şavşat-Küplüce Köyü çömleklerine benzediği tespit edilmiştir. Bezeme ve bünye özelliklerine örnek olabilecek Küplüce çömlekleri görsel 1, 2, 3'te sunulmuştur. Küplerin isimleri, Ordu-Ünye, Artvin-Borçka, Şavşat-Küplüce Köyü'ndeki gibi yiyecek içecek alma kapasitelerine göre belirlenmiştir. Bir küp, kaç teneke (Bir teneke 17-18 kg almaktadır) ürün alıyorsa "birli", "ikili", "üçlü", "dörtlü" küp şeklinde isimlendirilmektedir. Genelde birli küplerin, 1,5 teneke, ikili küplerin ise 2,5 teneke alabildiği saptanmıştır, bu nedenle isimlendirilen küplerin ölçüleri standart değildir. Çömleklerin cidar kalınlığı 1,2-1,6 cm civarındadır ve küçük yoğurt kapları ile en büyük küpler aynı cidar kalınlığa sahiptir.

Görsel 1: 1-Sulakyurt Köyü- Şenol Karabağ'a ait ikili küp (Filiz Öztürk, 2019)

2-Küplüce Köyü'nde üretilen ikili küp, (Hakan Demir, 2020)

Görsel 2: 1-Sulakyurt Köyü- Ayten Bilgin'e (Güneş Bilgin) ait ibrik, (Filiz Öztürk, 2019)

2- Küplüce Köyü'nde üretilen ibrik, (Hakan Demir, 2020)

Görsel 3: 1-Sulakyurt Köyü-Gürsoy Marancı'ya ait birli küp, (Filiz Öztürk, 2019)

2- Küplüce Köyü'nde üretilen birli küp, (Hakan Demir, 2020)

Birli küplerin boyları 45 cm ile 55 cm (Görsel 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 19, 20-a, 23, 24, 25-b, 28, 29) arasındadır. En geniş yeri 30-35 cm, ağız çapı 15-25 cm arasında, dip çapı ise 11-13 cm arasında değişen birli küpler kalın cidarlıdır. İkili küplerin yüksekliği 60-70 cm arasında; en geniş yeri 40-45 cm ve dip çapı 11-14 cm arasında değişmektedir. Ayrıca yüksekliği 35-40cm (Görsel 5, 8, 10-c, 14-a, 25-a, 26) arasında değişen, birli küplerden daha küçük yağ küpü/yağ kabı olarak isimlendirilen küplere rastlanmıştır. Yağ küplerinin ağız çapı 14-22 cm, dip çapı ise 10-14 cm arasında değişmektedir. Rastlanılan diğer bir örnek ise yüksekliği 25-30 cm arasında değişen, ağız çapı 13-15 cm, dip kalınlığı 10-15 cm arasında değişen kalın cidarlı yoğurt kabı denilen çömleklerdir. Bunlarla birlikte yüksekliği 1,5 metreyi aşan küplerin varlığından söz edilmektedir. Tahıl ve un saklanan bu küplere, Küplüce, Borçka ve Ünye çömlekçiliğinde olduğu gibi "Cadı Küpü" denilmektedir. Araştırmada görüşülen kişiler küplerin sızdırmaz özelliğe sahip olduğunu özellikle belirtmiştir. Yağlı ve sulu yiyecek saklamada kullanılan küplerin çoğunda bünye renginin değiştiği (Görsel 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14-b, 18, 22, 24, 25-b, 28) bazılarının ise yüzeylerinde dökülmeler olduğu saptanmıştır. Küplerin dışında gerçekleşen dökülme ve aşınmalar içlerinde de mevcuttur (Görsel 4). Dökülmelerden dolayı bazı küplere vernik sürüldüğü (Görsel 10-b, 15, 16, 17, 20, 26) tespit edilmiştir. Bazı küplerin pişme renginin daha açık kırmızı renkte olduğu tespit edilmiştir (Görsel 6, 9, 14-a, 19, 21, 23, 25-a), Bu küplerde kuru gıda saklandığı öğrenilmiştir.

Görsel 4: İç çeperinde aşınma olan Şamil Şanal'a ait ikili küp, (Filiz Öztürk, 2020)

Çömlek sahiplerinden sadece Çimen Çoban kayınvalidesinden kalan 70 yıllık küpte (Görsel 11) sarı yağ (tereyağı) saklamaktadır. Çoban, küpteki yağın bütün bir yıl hiç küflenmeden tazeliğini koruduğunu ve tadının bozulmadığını söylemiştir. Ulaşılan örneklerin tamamı sırsızdır.

Yukarı Mahalle

Şavşat-Artvin yoluna yakın olan köyün yukarı kısmında kalan mahalleki binaların çoğu betonarmedir. Eski taş evler yıkılmış ya da terkedilmiş durumdadır. Bazı evlerin bahçesinde bulunan ahşap ambar (kiler) ve boş evler depo olarak kullanılmaktadır (A. Altun v.d., kişisel iletişim, 2016-2019).

Görsel 5: Yoğurt kabı, yağ küpü,

Gülden Çelik, Yukarı Mahalle No: 133, (Filiz Öztürk, 2019)

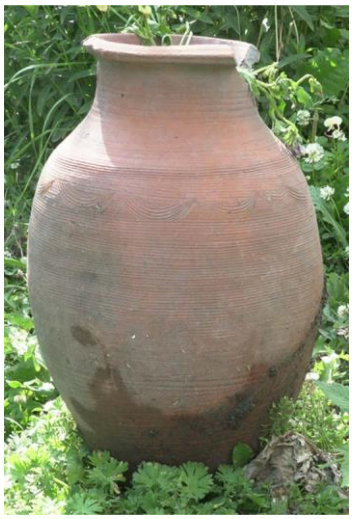

Görel 6: Birli küp, Zaide Altun,
Yukarı Mahalle No: 135 (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 7: Birli küp, Gürsoy Marancı,
Yukarı Mahalle No: 137 (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 8: a-Yağ küpü, b-Yoğurt kabı, c-Güveç,
Kadir Çetin, Yukarı Mahalle No: 163/A, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 9: Birli küp, Kadir Çetin,
Yukarı Mahalle No: 193/A, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 10: a-Yonca ağızlı testi, b-Yoğurt kabı, c-Yağ küpü,
Salim Çetin, Yukarı Mahalle No: 198, (Filiz Öztürk, 2019)

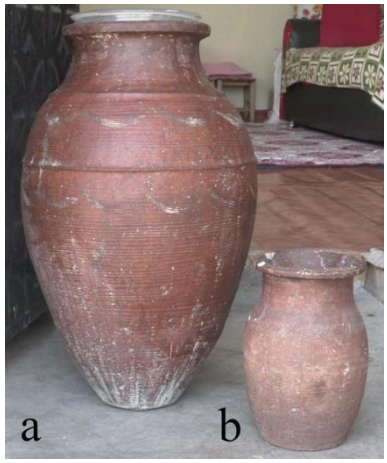

Görsel 11: a-Birli küp, içinde eritilmiş yağ bulunmaktadır, b-Yoğurt kabı
Çimen Çoban, Yukarı Mahalle No: 211, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 12: Birli küp, Ayla Çelik, Yukarı Mahalle No: 235, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 13: Yoğurt kabı, Melehat Çelik, Yukarı Mahalle, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 14: a-Yağ küpü, b-Yoğurt kabı, Yeliz Altun,
c-Aynı adreste yaşayan Raziye Altun'a ait pilekiler, Yukarı Mahalle, (Filiz Öztürk, 2019)

Orta Mahalle

Yukarı Mahalle ile aynı cadde üzerinde olan Orta mahalle, köyün bakkal, nalbur, eski Sağlık Ocağı binası gibi yapıların olduğu bölgeyi kapsamaktadır.

Görsel 15: Birli küp, Mihriban Kay, Orta Mahalle No: 101/1, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 16: Birli küp, Yenügül Kay, Orta Mahalle No: 101/2, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 17: İkili Küp, Neşe Kay, Orta Mahalle, No: 103, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 18: İkili küp, Şenol Karabağ, Orta Mahalle No: 123, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 19: Birli küp, Gülay Polat, Orta Mahalle, (Filiz Öztürk, 2019)

Aşağı Mahalle

Aşağı Mahalle'de eski ve yeni evler bir arada bulunmaktadır. Boş olan eski taş evlerin yıkılmaya başladığı gözlemlenmektedir. Araştırma için görüşülen Münüre Kömürcü'nün evinde karşılaşılan görsel 20-b'de görülen ibriğin nereden geldiği ile ilgi bilgi edinilememiştir. Yine aynı kişiye ait görsel 20-c'de görülen sürahiyi komşusunun verdiğini ve ev temel kazısında toprak altından çıkmış olabileceğini belirtmiştir. Komşusunun uzun süre önce vefat etmiş olması nedeniyle bilgi teyit edilememiştir.

Görsel 20: a-Birli küp, b-Emzikli ibrik, c-Kulplu çömlek,
Münüre Kömürcü, Aşağı Mahalle No: 3, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 21: Yoğurt kabı, Ayşe Gönül Torun,
Aşağı Mahalle No: 19, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 22: İkili Küp, Işık Şamil Şanal,
Aşağı Mahalle No: 24, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 23: Birli küp, Abdullah Turgut,
Aşağı Mahalle No: 35, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 24: Birli Küp, Hayati Kala, birli küp,
Aşağı Mahalle No: 36/B, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 25: a-Yağ küpü, b-Birli küp,
Meryem Turgut, Aşağı Mahalle No: 44, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 26: Yağ küpü, yağ küpü,
Necbiye Kartal, Aşağı Mahalle No: 72, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 27: a-Yayık, Ardanuç ya da Küplüce Köyü'nden gelmiş olabilir,
b-Yoğurt kabı Ardahan-Posof'tan getirildiği belirtilmiştir Ferman Kartal, Aşağı Mahalle No: 73,
(Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 28: Birli Küp, ikili küp,
Muhlis Saraç, Aşağı Mahalle, (Filiz Öztürk, 2019)

Görsel 29: Birli küp, Şemiştan Işık, Orta Mahalle, (Filiz Öztürk, 2019)

Sonuç

Pişmiş toprak malzeme örneklerinin tespit edilebilmesi için köydeki haneler ziyaret edilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. 2016-2018 yılında ön saha araştırmasında çoğu eski taş evin bahçesinde ya da kilerinde çeşitli boylarda küplere rastlanmıştır. Ancak 2019 yılında tekrar ziyaret edilen köyde, çömlek tespit edilen eski taş evlerin bazılarının terk edildiği görülmüştür. Eski evlerde bırakılan çömleklerin zarar görmesi nedeniyle de ön araştırmada tespit edilen örneklerin çoğuna ulaşılamamıştır. Olumsuz hava şartları, köy halkının çalışma saatleri ve bazı hane sahiplerinin kış nedeniyle büyük şehirlerde olması gibi sebepler yüzünden köy halkının çoğunluğu ile görüşülememiştir. Köyde bulunan 250 hane içinden ziyaret edilebilen 65 haneden 25'inde çeşitli boylarda küplere rastlanmıştır. Diğer hane sakinlerinin çoğunluğu ellerindeki mevcut örneklerin yakın zamanda kırıldığını ya da dekoratif malzeme olarak kullanmak isteyen yakınlarına hediye edildiğini belirtmiştir. Hediye edilen form türleri daha çok küp ve ibriktir. Bazı örneklerin bünyelerinde ufalanma başladığından, vernik sürüldüğü gözlemlenmiştir. Araştırmada, en fazla ulaşılan form, çeşitli boylardaki küpler olmuştur. Görüşme yapılan kişilerin çoğunluğu ellerindeki küplerin Şavşat-Küplüce Köyü'nden getirilerek, takas karşılığında köyde satıldığı bilgisini vermiştir. Yaşı genç olanlar büyüklerinden bu şekilde bilgi aldıklarını, yaşı 60 ve üstü olan bazı kişiler ise alınmasına tanık olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca görüşmelerde çömleklerin Küplüce Köyü yanı sıra Posof ve Erzurum-Oltu'dan geldiği bilgisi de alınmıştır. Ferman Kartal ile yapılan görüşmede, elindeki çömleklerin ikisini Posof'tan Annesinin gelin geldiğinde getirdiğini bildiğini, yayığın ise Şavşat-Küplüce Köyü ya da Ardanuç'tan gelmiş olabileceği bilgisini vermiştir. Ayrıca kullanılmayan küplerin diplerinin kırılarak ocaklarda baca olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Araştırılan dönemde, çömlek dışında tuğla, kiremit gibi malzemelerin kullanıldığına dair bir bilgi edinilememiştir. Ekmek pişirme tepsisi olarak kullanılan pilekilerin, Ardahan-Posof ve Şavşat-Küplüce Köyü'nden getirilerek satıldığı öğrenilmiştir. Ancak önceleri yoğun bir şekilde kullanılan pilekilerin, günümüzde ekmek fırınlarının ve marketlerin yaygınlaşması sonucu kullanımının azalmasına bağlı olarak üretimi bitme aşamasına gelmiştir (A. Altun v.d., kişisel iletişim, 2016-2019). Araştırmada ulaşılan küpler Şavşat Küplüce Köyü çömlekçiliğinin son örnekleri olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda ulaşılan örnekler, Küplüce çömlekçiliği ile bağlantısı olan Borçka çömlekçiliğine ait form ve bünye özellikleri bakımından da benzerlikler taşımaktadır. Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Kuzey Doğu Anadolu'da da son 25-30 yıl içinde çömlekçilik neredeyse tamamen bitme noktasına gelmiştir. Kolay ulaşılır endüstriyel malzemeler bu durumu hızlandırmaktadır. Kentlerde olduğu gibi Sulakyurt Köyü'nde de betonarme binalar çoğalmaktadır. Yaşanan bu süreçte geleneksel yaşam kültürüne ait birçok materyal yöre halkının yaşamından çıkmaktadır. Ancak gözden düşen bu malzemeler için hem geleneksel yaşam biçiminin korunması ihtiyacı hem de sağlıklı yaşam için doğal malzeme kullanma bilincinin yaygınlaşması bu malzemelerin önemini günden güne arttırmaktadır. Doğu Anadolu ve Kuzey Doğu Anadolu'da yeniden çömlekçiliğin canlandırılması ya da pişmiş toprak malzemenin kullanımının teşvik edilmesi hem insan sağlığı hem de bölge halkının ekonomik refahı için olumlu sonuçlar getirebilir. Araştırma süresince ismi sık sık dile getirilen pilekiler, şehirlerde yaşayan yakınları tarafından sağlıklı malzeme ile ekmek pişiriminde kullanmak düşüncesi ile götürülmüştür. Bu durum pilekinin, sağlıklı yaşamları için doğal malzeme kullanan kitle tarafından tercih edilen bir ürün olma niteliğine sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmada, Sulakyurt Köyü'ndeki son örneklere ait bilgilerin kayıt altına alınması, sağlıklı yaşam için doğal kullanım malzemelerine ulaşmak isteyen kişilere yönelik çanak-çömlek üretilmesini amaçlayan yeni çalışmalara da kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Teşekkür

Araştırmaya katkılarından dolayı Ardahan Üniversitesi'ne sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

Ekici, Metin, "Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzere Bir Değerlendirme", Milli Folklor Dergisi, Yıl: 20, Sayı: 80, 2008

Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş 1-2- 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978

Ökse, Ayşe Tuba, Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012

Özbek, Onur ve Yükmen, Bakiye "1971 Yılı Kars, Ardahan, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi, İstanbul, 2000

Sweterlitsch, Richard, Çev. Büyükokutan Töret, Aslı, "Gelenek", Milli Folklor Dergisi, Yıl: 28, Sayı: 110, 2016

Tutar, Hüseyin., Elyıldırım, Gökhan., Sever, M. Fatih ve Sarışen, Mustafa. Ardahan'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Ardahan, 2013

Türkiye İstatistik Kurumu, Seçilmiş Göstergelerle Ardahan 2012, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012

Yoleri, Halil ve Yarol, Yasemin, Gelişim ve Değişimin Geleneksel Seramik Sanatına Etkileri, 8. El Sanatları Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2002

Kaynak Kişiler

Abdullah Turgut (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Atanur Bilgin, (2016-2020) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Atilla Altun (2016-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Ayla Çelik (2016-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Ayşe Gönül Torun (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Ayten Bilgin, (2016-2020) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Çimen Çoban (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Ferman Kartal (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Gülay Polat (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Gülden Çelik (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Gürsoy Marancı (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Hakan Demir (2018-2020) Kişisel görüşme, Şavşat-Küplüce Köyü

Hayati Kala (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Kadir Çetin (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Melehat Çelik (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Meryem Turgut (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Mihriban Kay (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Muhlis Saraç (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Münüre Kömürcü (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Necbiye Kartal (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Neşe Kay (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Raziye Altun (2016-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Salim Çetin (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Şemiştan Işık (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Şenol Karabağ (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Yeliz Altun (2016-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Yenügül Kay (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

Zaide Altun (2018-2019) Kişisel görüşme, Ardahan-Sulakyurt Köyü

POTS USED IN ARDAHAN SULAKYURT VILLAGE BETWEEN 1890 AND 1980

Filiz ÖZTÜRK

Abstract

In the preliminary fieldwork in Ardahan Sulakyurt Village in 2016, vats of various sizes were found in the gardens and warehouses of some houses. For the examination of numerous examples, a project was supported by Ardahan University Scientific Research Coordination Department. The project studies started in December 2018 and was completed in 12 months. In the preliminary fieldwork, it has been learned that most of the village residents consisted of the immigrants who came in 1828-29 or during the Ottoman-Russian War of 1877-78. For this reason, the dates examined were limited to the years 1890-1980. In the interviews with the residents of the village to get information about the vats, it was found that the existing samples were brought from the village of Şavşat-Küplüce and sold in the village until the 1980s. In 2018, a field study related to Küplüce pottery was made and it was determined that pottery production was completed in the village in 1980-90. It was seen that the date range selected in the study coincided with the period when the Küplüce pottery center was active. In this study, it was aimed to investigate the properties and traditional usage areas of terracotta materials used in the mentioned periods in the village of Sulakyurt.

Keywords: Ardahan, Sulakyurt Village, Küplüce Village, pottery, terracotta